

NAUČNOM VEĆU MEDICINSKOG FAKULTETA
UNIVERZITETA U BEOGRADU

Na sednici Naučnog veća Medicinskog fakulteta u Beogradu, održanoj dana 01.12.2016. godine, broj 5940/8, imenovana je komisija za ocenu završene doktorske disertacije pod naslovom:

„Tip zavisnosti i odnos dimenzija ličnosti kod žena zavisnih od psihoaktivnih supstanci“

kandidata mr dr Diane Raketić, zaposlenogu Specijalnoj bolnici za bolesti zavisnosti u Beogradu. Mentor je Prof. dr Srđan Milovanović.

Komisija za ocenu završene doktorske disertacije imenovana je u sastavu:

1. Prof. dr Aleksandar Jovanović, profesor Medicinskog fakulteta u Beogradu
2. Doc. dr Darija Kisić-Tepavčević, docent Medicinskog fakulteta u Beogradu
3. Prof. dr Borjanka Batinić, profesor Filozofskog fakulteta u Beogradu

Na osnovu analize priložene doktorske disertacije, komisija za ocenu završene doktorske disertacije jednoglasno podnosi Naučnom veću Medicinskog fakulteta sledeći

IZVEŠTAJ

A) Prikaz sadržaja doktorke disertacije

Doktorska disertacija mr dr Diane Raketić napisana je na ukupno 120 strana i podeljena je na sledeća poglavlja: uvod, ciljevi rada, materijal i metode, rezultati, diskusija, zaključci i literatura. U disertaciji se nalazi ukupno 60 tabela. Doktorska disertacija sadrži sažetak na srpskom i engleskom jeziku, biografiju kandidata, podatke o komisiji, spisak skraćenica korišćenih u tekstu i prilog.

U **uvodu** je navedena definicija bolesti zavisnosti, istorijski osvrt, epidemiologija bolesti zavisnosti, etiologija bolesti zavisnosti, neurobiologija zavisnosti kao i psihologija individualnih razlika sa osvrtom na dva modela ličnosti: Petofaktorski model ličnosti i Sedmofaktorski model ličnosti. Takođe su prikazana dosadašnja saznanja vezana za dimenzije ličnosti i zavisnost od psihoaktivnih supstanci kod žena.

Ciljevi radasu precizno definisani. Sastoje se od utvrđivanja razlika između zavisnica od alkohola, zavisnica od opijata i ispitanica iz kontrolne grupe u pogledu eksplorisanih dimenzija ličnosti (crte karaktera, temperamenta i bazičnih dimenzija ličnosti) i preovlađujućih mehanizama odbrane ličnosti. Takođe, utvrđivanje da li postoji kompozit izabranih dimenzija ličnosti i preovlađujućih mehanizama odbrane ličnosti koji dosledno i značajno razlikuju sve tri grupe ispitanica, kao i koji od modela ima najbolju prediktivnu vrednost. Jedan od ciljeva je ikoncipiranje preporuka za planiranje rodno-specifičnih preventivnih programa kao i modifikovanje postojećih terapijskih protokola pre svega na osnovu rezultata Indeksa težine zavisnosti.

U poglavlju **materijal i metode** je navedeno da se radi o anamnestičkoj opservacionoj studiji koja je sprovedena u Specijalnoj bolnici za bolesti zavisnosti u Beogradu. Detaljno je opisan način intervjuisanja pacijenata, kao i kriterijumi za uključenje u studiju, kao i kriterijumi za isključenje iz studije. Ova studija je sprovedena u skladu sa Helsinškom deklaracijom, a odobrena je i od strane Etičkog komiteta, Medicinskog fakulteta, Univerziteta u Beogradu. Svi pacijenti su dali pisani pristanak pre uključenja u studiju. Svi upitnici koji su korišćeni u studiji su detaljno opisani, a pojašnjen je i način skorovanja. Pri analizi podataka korišćena je deskriptivna i inferencijalna statistika.

U poglavlju **rezultati** detaljno su opisani i jasno predstavljeni svi dobijeni rezultati.

Diskusija je napisana jasno i pregledno, uz prikaz podataka drugih istraživanja sa uporednim pregledom dobijenih rezultata doktorske disertacije.

Zaključci sažeto prikazuju najvažnije nalaze koji su proistekli iz rezultata rada. Korišćena **literatura** sadrži spisak od 161 reference.

B) Kratak opis postignutih rezultata

Prikazani rezultati istraživanja ukazuju na značajne razlike između grupa ispitanica na gotovo svim dimenzijama Petofaktorskog modela ličnosti. Ispitanice zavisne od opijata odlikuju visoki skorovi na dimenzijama Neuroticizma, Ekstraverzije, Otvorenosti za iskustvo, i istovremeno niski skorovi na dimenzijama Saradljivosti i Savesnosti. Zavisnice od alkohola izveštavaju o potencijalu za psihološku destabilizaciju (visina skora na skali Neuroticizma) bliskom onom koji je zabeležen u zavisnica od opijata. U pogledu visine skora na dimenziji Ekstraverzija su bliže nekliničkom uzorku. Njihova Otvorenost za iskustvo je manje izražena nego kod zavisnica od opijata, a opet više nego kod ispitanica iz kontrolne grupe. Dalje,

saopštavaju o intenzivnijoj Saradljivosti od zavisnica od opijata, i u tom pogledu su bliže kontrolnoj grupi. Njihov skor na skali Savesnost je znatno viši od dobijenog na uzorku opijatskih zavisnica ali opet niži u odnosu na kontrolnu grupu.

Prema rezultatima koje smo dobili primenom Psihobiološkog modela ličnosti R. Klonindžera, tri grupe ispitanica razlikuju se na dimenzijama Potraga za novinama (dimenzija temperamenta) kao i na sve tri dimenzije karaktera: Samousmerenost, Kooperativnost i Self-transcedencija. Pri tome, ispitanice zavisne od opijata pokazuju visoke skorove na dimenziji Potrage za novinama, a niske skorove na dimenzijama Samousmerenost i Kooperativnost, uz povišene skorove na dimenziji Self-transcedencije. Jedino na dimenziji Izbegavanje kazne ispitanice iz grupe zavisnica od alkohola pokazuju više skorove u odnosu na ispitanice zavisne od opijata i ispitanice iz kontrolne grupe, ali ipak ta razlika ne dostiže nivo statističke značajnosti. Znači, ispitanice zavisne od alkohola u prostoru koji kreiraju dimenzije ovog modela pozicioniraju se između zavisnica od opijata i kontrole grupe, no ipak su nešto bliže ispitanicama iz kontrolne grupe.

Što se tiče preovladajućih mehanizama odbrana ličnosti, naše istraživanje pokazuje da postoji značajna razlika između ispitanica u pogledu neurotskih i nezrelih mehanizama odbrane. Nivo zrelosti preovladajućih mehanizama odbrane ličnosti zavisnica od alkohola i zavisnica od opijata, uzetih zajedno, značajno se razlikuje u odnosu na ispitanice iz kontrolne grupe. Pri tome, i među ispitanicama zavisnim od opijata i ispitanicama iz grupe zavisnih od alkohola utvrđene su značajne razlike u ovom smislu.

Kada je testirana prediktivna vrednost primenjenih modela ličnosti odnosno mogućnost predviđanja grupne pripadnosti na osnovu primenjenih modela, dobijena je jedna funkcija koja razlikuje grupe zavisnica od opijata i kontrolnu grupu, za oko 2 standardne devijacije. Tu funkciju čine nezreli mehanizmi odbrane, dimenzije Samousmerenost i Self-transcedencija iz domena Klonindžerovog Psihobiološkog modela, i dimenzije Neuroticizam i Saradljivost iz domena Petofaktorskog modela. Preko ovih kompozita dimenzija ličnosti i preovladjućih mehanizama odbrane, koji su dosledno i značajno razlikovali grupe ispitanica, uspešno je klasifikovano 61% slučajeva, što je značajno više od nasumičnog razvrstavanja po grupama.

Nalazi istraživanja ukazuju na značajne specifičnosti opijatske i alkoholne zavisnosti kod žena u odnosu na koje se mogu izvesti vredne preporuke za praksu – prevenciju i tretman. Ispitanice ovog istraživanja prva iskustva sa uzimanjem supstanci imaju sa značajnim figurama, sa kojima ostvaruju intenzivne emotivne odnose. Opijatska zavisnost kod žena,

posebno, počinje i održava se u partnerskom odnosu. Naše istraživanje ukazuje da preko 50 % žena zavisnih od opijata živi sa nekim ko ima problem s drogom ili alkoholom, bilo u porodici, bilo u partnerskoj relaciji. Takođe, ovo istraživanje ukazuje na visok procenat prisustva depresivnih, anksioznih stanja i sl. kod ispitanica zavisnih od alkohola i opijata (svi indikatori prisutni u više od 50% slučajeva) i visok procenat trpljenja seksualnog (30%) i fizičkog nasilja (45%). Ovi nalazi istraživanja imaju snažne implikacije za praksu u smislu kreiranja preventivnih programa imajući u vidu da gore navedeni parametri predstavljaju značajne faktore rizika za bolesti zavisnosti kod žena. Vezu opijatske zavisnosti i kriminogenog ponašanja naglašavaju mnoga istraživanja (npr. Wellisch et al., 1993; Curry & Latkin, 2003). Nalazi našeg istraživanja u skladu su sa podacima iz literature, jer 20-30% ispitanica su izvršioci nekog krivičnog dela. Implikacije ovog nalaza naročito su vezane za tretman, s obzirom da se kriminogeni status uglavnom posmatra u funkciji održanja zavisnosti. Potreban je holistički sistemski pristup koji bi se kretao od psihoterapije koja bi bila usmerena ka razvoju nezavisnosti u odnosu na kriminogene partnere, preko sistemskog pristupa porodici i okruženju. Kod žena zavisnih od opijata u većem procentu su zastupljene one sa nezavršenom srednjom školom, nezaposlene, neudate, koje uglavnom žive s roditeljima i slobodno vreme provode van kuće sa društvom. Ovi saznanja imaju naročit značaj u osmišljavanju preventivnih programa. Žene zavisnice mnogo češće daju podatke o tome da je neko od njihovih roditelja zloupotrebljavao alkohol i/ili droge. Pozitivan hereditet za bolesti zavisnosti u visokom procentu je utvrđen i kod naših ispitanica (među ispitanicama iz grupe zavisnih od alkohola i opijata 66- 69 %, dok ispitanica iz kontrolne grupe u 20% slučajeva ima pozitivan hereditet za bolesti zavisnosti). Ovaj podatak otvara pitanje holističkog pristupa prevenciji i tretmanu.

C) Uporedna analiza doktorske disertacije sa rezultatima iz literature

Rezultati dobijeni u našem istraživanju bliski su nalazima stranih studija na populaciji zavisnika što, između ostalog, upućuje i na kroskulturalnu validnost primenjenog modela odnosno upitnika zasnovanog na njemu. Na primer, visoki skorovi na dimenziji Neuroticizma uz niske na dimenziji Savesnosti, kao i snižene skorove na dimenziji Saradljivosti, dobijeni su brojnim istraživanjima sa opijatskim zavisnicima i to pre svega u Sjedinjenim Državama i Norveškoj (Carter et al., 2001; Martisen & Ostbo, 2005; Kornor & Nordvik, 2007). Takođe, visoki skorovi na dimenziji Neuroticizma, uz visoke skorove na dimenziji Ekstraverzije, Otvorenosti kao iskustvu, uz nisku Saradljivost i Savesnost dobijeni su i u drugim istraživanjima (Flory et al., 2002, Sher et al. 2000, Dubey, 2010). Hupvud i saradnici su

(Hoopwood et al., 2007), primenjujući Petofaktorski model ličnosti u svom istraživanju, utvrdili pozitivnu povezanost između skora na skali Neuroticizma (pre svega reaktivno visoke impulsivnost i potraga za uzbuđenjima), a negativnu povezanost skora na skali Savesnosti (supskale promišljenosti i dužnost) sa zavisnošću od alkohola. Rezultati dostupnih istraživanja sa srodnom tematikom dosledno pokazuju da je dimenzija temperamenta - Potraga za novinama - opšti faktor rizika za razvoj bolesti zavisnosti (LeBon et al., 2004). Empirijski nalazi upućuju na to da su niski skorovi na dimenzijama karaktera (Samousmernost i Kooperativnost) sržne karakteristike poremećaja ličnosti, dok crte temperamenta određuju kom klasteru će pripasti određeni poremećaj ličnosti (Džamonja i sar, 2010). Prilikom traganja za kompozitom ispitivanih osobina ličnosti, koji bi dosledno i značajno razlikovao grupe ispitanica, dobijeni su rezultati koji su u skladu sa nekim od najuticajnijih tipologija ličnosti zavisnika. Naime, istraživanje Milivojevića i saradnika (Milivojević et al., 2012) pokazuje da opijatski zavisnici, poput opijatskih zavisnica u našem uzorku, manifestuju visoke skorove na dimenziji Potraga za novinama uz niske skorove na dimenziji Zavisnosti od nagrade, što u kombinaciji sa visokom skorovima na dimenziji Samotranscendencija, daje antisocijalnu konfiguraciju temperamenta. Za razliku od njih, zavisnici od alkohola pokazuju visoke skorove na dimenziji Potrage za novinama uz visoke skorove na dimenziji Izbegavanje kazne i manifestuju tzv. osetljivu konfiguraciju temperamenta (Milivojević i sar. 2012), čemu su išli u prilog rezultati koje smo dobili na grupi zavisnica od alkohola. Naši rezultati u izvesnoj meri prate i postulate Klonindžerove tipologije alkoholizma (Cloninger et al., 1988). Dalje, i ispitanice zavisne od opijata i ispitanice zavisne od alkohola koriste razvojno nezrele/niske i neurotične, neefikasne odbrane. Pri tome, korišćenje nezrelih mehanizama odbrane je znatno više zastupljeno kod ispitanica zavisnih od opijata tj. one pokazuju tendenciju ka oslanjanju na arhaične, primitivnije odbrane. I druga istraživanja ukazuju da su među mehanizmima odbrane koje zavisnici koriste najčešće primitivne, rane odbrane: cepanje (splitting), negacija, disocijacija, projekтивna identifikacija, projekcija, idelizacija, obezvređivanje (Fairbairn, 1982; Klein, 1983; Summers, 1994; Kovačević, 2003). Nalazi istraživanja ukazuju na neke značajne specifičnosti opijatske i alkoholne zavisnosti kod žena. Naše istraživanje ukazuje da preko 50 % žena zavisnih od opijata živi sa nekim ko ima problem s drogom ili alkoholom, bilo u porodici, bilo u partnerskoj relaciji, što je u skladu sa drugim istraživanjima (Najavitis, 2002; Zweben, 2003; Covington, 2007, 2008). Vezu opijatske zavisnosti i kriminogenog ponašanja naglašavaju mnoga istraživanja (npr. Wellisch et al., 1993; Curry & Latkin, 2003). Nalazi ovog istraživanja u skladu su sa literaturom o ovoj temi, jer 20-30% ispitanica su izvršioци nekog krivičnog dela. Inostrana istraživanja uglavnom se slažu oko prisustva

depresivnih, anksioznih stanja, posttraumatskog sindroma i iskustva trauma kod žena zavisnih od opijata (Simson & Miler, 2002; Najavitis et al., 1997) kao i u pogledu veze između zavisnosti od psihoaktivnih supstanci i fizičkog i ili/fizičkog zlostavljanja (Ladwig & Andersen, 1989; Ouimette et al., 2000; Liebschutz et al., 2002) što je u skladu i sa našim istraživanjem. Žene u visokom procentu imaju iskustvo zlostavljanja, često istovremeno i fizičkog i seksualnog zlostavljanja kao i pojavljivanje drugih komorbidnih poremećaja (npr. afektivni, anksiozni poremećaji, posttraumatski stresni poremećaj) (Njavitis et al., 1997; Simson & Miler, 2002; Zweben, 2009). Istraživanje (Ouimette et al., 2000; Raketec, 2010) takođe ukazuje na značaj herediteta za razvoj zavisnosti kod žena kao i na činjenicu da se opijatska zavisnost kod žena održava u odnosu bilo sa bliskim članom porodice bilo sa partnerom.

D) Objavljeni radovi koji čine deo doktorske disertacije

Diana Raketec, Darija Kisic-Tepavcevic, Snežana Svetozarevic, Jasmina Barisic, Tatjana Gazibara, Srdjan Milovanovic. Five-Factor Model Personality Profiles: The Differences between Alcohol and Opiate Addiction among Female. *Psychiatria Danubina*. 2016.

E) Zaključak (obrazloženje naučnog doprinosa)

Doktorska disertacija „Tip zavisnosti i odnos dimenzija ličnosti kod žena zavisnih od psihoaktivnih supstanci“ mr. sci dr Diane Rakečić, je prvi ovakav rad u našoj sredini koji se bavi ženskom populacijom i zavisnošću od psihoaktivnih supstanci i predstavlja originalni naučni doprinos u razumevanju ove problematike. Ovo istraživanje je potvrdilo postojanje specifičnosti u pogledu dimenzija ličnosti između žena zavisnih od alkohola i žena zavisnih od opijata u našoj sredini, što se značajno može implementirati na polje razumevanja etiologije zavisnosti kod žena, a time i preventive i tretmana.

Doktorska disertacija je urađena prema svim principima naučnog istraživanja. Ciljevi su bili precizno definisani, naučni pristup je bio originalan i pažljivo izabran, a metodologija rada je bila savremena. Rezultati su pregledno i sistematično prikazani i diskutovani, a iz njih su izvedeni odgovarajući zaključci.

Na osnovu svega navedenog, i imajući u vidu dosadašnji naučni rad kandidata, komisija predlaže Naučnom veću Medicinskog fakulteta Univerziteta u Beogradu da prihvati doktorsku disertaciju mr dr Diane Rakečić i odobri njenu javnu odbranu radi sticanja akademske titule doktora medicinskih nauka.

U Beogradu, 19.12.2016.

Članovi Komisije:

Mentor:

Prof. dr Aleksandar Jovanović

Prof. dr Srđan Milovanović

Doc. dr Darija Kisić-Tepavčević

Prof. dr Borjanka Batinić
